

Ewangelizacyjny projekt franciszkańskich redukcji w Paragwaju

Evangelisation project in the Franciscan reductions
in Paraguay

Tomasz Szyszka SVD

szyszka.t@gmail.com

Unwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Adiunkt w sekcji misjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; zainteresowania badawcze: historia ewangelizacji i inkulturacji w Ameryce Łacińskiej.

Określenie „redukcje w Paragwaju” albo „redukcje paragwajskie” jest zazwyczaj kojarzone z tamtejszymi redukcjami jezuickimi (Republika Guaranów). Ten ciekawy jezuicki projekt o charakterze ewangelizacyjnym, a zarazem społecznym, kulturowym i gospodarczym, funkcjonował od 1610 do 1767 roku, kiedy to misjonarze Towarzystwa Jezusowego zostali wydaleny z Ameryki Łacińskiej. Oddziaływanie jezuickiego przedsięwzięcia było tak duże, że funkcjonujące niejako na jego obrzeżu redukcje franciszkańskie pozostawały niemal niezauważone.

Jednakże to franciszkańscy misjonarze byli pionierami w Paragwaju, przyczyniając się do powstania pierwszych wiosek misyjnych (redukcji). Bazując na ich doświadczeniu, jezuici wypracowali własne kryteria organizowania i zarządzania swoimi redukcjami. Po usunięciu jezuitów w drugiej połowie XVIII wieku franciszkanie nadal pracowali na powierzonych im obszarach i kontynuowali pracę pośród Indian na bazie systemu wiosek misyjnych. Struktury organizacyjne franciszkańskich i jezuickich wiosek misyjnych były do pewnego stopnia

podobne, aczkolwiek występowały między nimi zasadnicze różnice w podejściu do wielu kluczowych aspektów funkcjonowania. Współcześnie w Paragwaju można podziwiać nie tylko ruiny byłych redukcji jezuickich, ale też piękne kościoły dawnych redukcji franciszkańskich.

1. Początki misji franciszkańskiej w Paragwaju

Obecność pierwszych franciszkanów w mieście Asunción nad rzeką Paragwaj sięga 1538 roku, czyli początków tego miasta, założonego w 1537 roku. Pierwsza grupa liczyła raptem pięciu misjonarzy, którzy przybyli na statkach dowodzonych przez Alonso Cabrera¹. Jednakże już w tym samym roku powołano do życia kustodię franciszkańską *Nombre de Jesús*. Franciszkanie przystąpili do pracy duszpasterskiej pośród Hiszpanów oraz podjęli próby nawiązania kontaktów ze społecznościami indiańskimi w okolicach Asunción. Działalność ta została zintensyfikowana, kiedy w 1550 roku przybyła z Hiszpanii kolejna kilkuosobowa grupa franciszkanów.

Wprawdzie do połowy 70. lat XVI wieku trudno mówić o przemyślanej i systematycznej działalności misyjnej pośród tamtejszych Indian, jednak znamienym faktem było to, że w pierwszych dekadach pobytu na tym obszarze franciszkanie nie zbudowali w Asunción konwentu, a jedynie prowadzili działalność misyjną na bazie kryteriów misji wędrownych, docierając głównie do Indian już podporządkowanych Hiszpanom². W tamtym okresie powstały dwa inne miasta (Ciudad Real i Villarrica), które stały się ważnymi punktami oparcia dla działalności misyjnej na obszarze Guairá³.

Ważną datą dla misji franciszkańskich w Paragwaju był rok 1575, kiedy to wraz z ekspedycją Juana Ortiza de Záratego przybyło sześciu franciszkanów, w tym ojciec Alonso de San Buenaventura⁴, a także Luis Bolaños, który miał wówczas 25 lat, był diakonem i dopiero po 10 latach (w 1585 roku) otrzymał święcenia kapłańskie

¹ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana en el Paraguay (1538-1824)*, Asunción 2005, s. 24-25.

² Pierwszy klasztor został zbudowany dopiero po czterech dekadach od rozpoczęcia działalności misyjnej, czyli po połączeniu w 1575 roku kustodii w Asunción z kustodią w Tucuman. Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 27-28.

³ Por. A. Santos, *El Plata: la evangelización del antiguo Paraguay*, [w:] P. Borges (red.), *Historia de la Iglesia en Hispanoamérica y Filipinas (siglos XV-XIX)*, t. 2, Madrid 1992, s. 674-675.

⁴ Por. L. Cano, *La evangelización franciscana en el Paraguay*, [w:] R. Juste (red.), *La Evangelización en el Paraguay. Cuatro siglos de historia*, Asunción 1979, s. 13-15.

w Asunción⁵. Nieco później, w 1592 roku, ojciec Alonso de San Buenaventura udał się do Hiszpanii w celu pozyskania nowych misjonarzy. Powrócił po czterech latach na czele 24 misjonarzy (do tej grupy należał m.in. ojciec Martín Ignacio de Loyola OFM)⁶.

Franciszkańscy misjonarze, wierni swojej tradycji, kontynuowali *misiones volantes*, czyli misje wędrowne. Przemieszczali się zawsze parami i bez ochrony żołnierzy, a ich głównym zajęciem było nawracanie Indian poprzez głoszenie Ewangelii, jak również nauka języków indiańskich i poznawanie kultur. Jako wędrowni misjonarze mieli wiele okazji, aby w bezpośrednim kontakcie zapoznać się z życiem, kulturą oraz zwyczajami religijnymi Indian, a zarazem poznawać uwarunkowania geograficzne (topograficzne, klimatyczne) tego obszaru. Nie bez znaczenia były zebrane doświadczenia, które pozwoliły im wyrobić sobie zdanie na temat niełatwych zależności społeczno-gospodarczych pomiędzy białymi a Indianami.

Franciszkanie stosunkowo łatwo nawiązywali kontakty z poszczególnymi społeczeństwami indiańskimi i raczej cieszyli się akceptacją z ich strony. Przyczyną takiego stanu rzeczy była franciszkańska postawa, wyrażona w zawołaniu „Pokój i dobro”. Franciszkanie nie dążyli do zakładania i rozbudowywania struktur, ale byli nieustannie w drodze, zaś znajomość języków lokalnych pozwalała im na pielęgnowanie kontaktów ze społecznościami autochtonicznymi. Misjonarze nie tylko szanowali i posługiwali się językami Indian, ale także opracowywali stosowne pomoce językowe oraz katechetyczne w ich językach⁷. Ważnym wydarzeniem w historii misji na tym obszarze było opracowanie przez Luisa Bolañoso *Catecismo Guaraní*, czyli katechizmu w języku guarani.

Franciszkanie starali się akceptować te wymiary kultury autochtonicznej, które nie stały w opozycji do zasad wiary chrześcijańskiej. Wielkie znaczenie przypisywano np. kacykom jako naturalnym liderom poszczególnych wspólnot indiańskich. Starano się podkreślać ich autorytet poprzez przypisywane im tytuły i funkcje, które wzmacniały prestiż w oczach pobratymców (przysługiwał im tytuł „don”, a ich dzieci miały prawo korzystać z systemu edukacyjnego)⁸.

⁵ A. Santos, *El Plata: la iglesia diocesana (II)*, [w:] P. Borges (red.), *Historia de la Iglesia...*, dz. cyt., s. 659.

⁶ M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 278-282.

⁷ M. Castro y Castro, *Lenguas indígenas transmitidas por los franciscanos del s. XVII*, [w:] P. Castañeda (red.), *Actas del III Congreso Internacional sobre los Franciscanos en el Nuevo Mundo (siglo XVII)*, Madrid 1991, s. 464-465.

⁸ M. Perusset, *La ocupación indígena del territorio rioplatense: intercambios cultura-*

Niektórzy autorzy wskazują, że franciszkanie zostali przyjęci i zaakceptowani przez Indian dzięki swojej prostocie i życzliwości oraz otwartości na ich kulturę, a jednocześnie z powodu rygorystycznej postawy w odniesieniu do życia religijnego⁹. Franciszkanów porównywano do szamanów (*karai* oraz *pajé*), którzy zajmowali ważne miejsce i odgrywali istotną rolę w tradycyjnym społeczeństwie Indian Guaraní. Szaman musiał bowiem wykazać się odwagą, zdecydowaniem, niezłomnością, być gotowym na długie okresy postu, wstrzemięźliwości oraz życia w samotności, a ponadto winien wykazać się umiejętnością modlitwy i pośredniczenia w sytuacjach konfliktowych¹⁰. Tego typu aspekty dostrzegali Indianie również u franciszkańskich misjonarzy. Tym samym łatwiej było Indianom obdarzyć franciszkanów zaufaniem i zaakceptować ich propozycję wiary chrześcijańskiej oraz zamieszkania w wiosce misyjnej.

Pomijając w tym miejscu indywidualne predyspozycje i dążenia poszczególnych misjonarzy, należałoby podkreślić, że wszyscy misjonarze w Nowym Świecie byli zobowiązani do uwzględnienia w swoich inicjatywach misyjnych zobowiązań wynikających z patronatu królewskiego, przestrzegania praw Korony Hiszpańskiej wydanych na potrzeby Nowego Świata (por. ustawa Filipa II z 1573 roku, prawa XIX-XXIII zawarte w księdze *Recopilación de las Leyes* z 1681 roku), jak również lokalnych uwarunkowań społeczno-kulturowych, tudzież zakonnych dyrektyw dotyczących prowadzenia pracy misyjnej pośród ludności autochtonicznej.

Z biegiem czasu precyzyjnie dookreślono cele zaangażowania misyjnego na bazie projektu wiosek misyjnych (redukcji). Były one następujące¹¹:

- gromadzenie Indian w wioskach misyjnych w celu ich nawracania na wiarę chrześcijańską na bazie regularnej katechezy oraz wprowadzenia w życie sakramentalne;
- ochrona i obrona Indian przed konkwistadorami, *encomenderos* oraz portugalskimi łowcami niewolników (wymiar społeczno-polityczny);
- promowanie nowego modelu życia poprzez wdrażanie

les Durante el período colonial (siglos XVI-XVII), „Revista Complutense de Historia de América”, nr 38, 2012, s. 14.

⁹ Por. L. Necker, *Indios guaraníes y chamanes franciscanos. Las primeras reducciones del Paraguay (1580-1800)*, Biblioteca Paraguaya de antropología, vol. 7, Asunción 1990, s. 79-99.

¹⁰ Por. M. Perusset, *La ocupación indígena...*, art. cyt., s. 12-13.

¹¹ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 102-103.

aspektów cywilizacyjnych (wymiar edukacyjno-formacyjny) oraz nowych zachowań i postaw życiowych (nawyk systematycznej pracy, odrzucenie antropofagii, czarów – działalności szamanów, poligamii, pijaństwa itd.);

- realizacja kolonialnego projektu zagospodarowania ziem w Nowym Świecie;
- spacyfikowanie społeczności indiańskich wrogo nastawionych do kolonizatorów.

Cele pośrednie, jak również metody i środki konieczne do osiągnięcia celu głównego przybierały zazwyczaj zróżnicowane formy tak w zależności od uwarunkowań społeczno-politycznych, jak i od strategii przyjętej przez dany zakon. Stąd też od samego początku występowały większe lub mniejsze różnice w metodologii pracy misyjnej we franciszkańskich i jezuickich wioskach misyjnych w Paragwaju. Różnice te dotyczyły powstawania/zakładania wiosek, ich rozbudowywania i utrzymania, organizacji pracy, życia religijnego itd.

W przeciwieństwie do świata andyjskiego na obszarze Paragwaju niemal nie występowały bogactwa naturalne. Indianie nie byli przymuszani do ciężkiej pracy w kopalniach, a jedynie do nieco lżejszej pracy na roli i w rzemiośle oraz do prac domowych. Hiszpanie bowiem, a szczególnie żołnierze, którzy przybyli do Nowego Świata, uważali zajmowanie się pracą na roli bądź hodowlą za niegodne ich pozycji społecznej. Stąd też rozrastające się społeczeństwo Hiszpanów i Kreolów w Asunción potrzebowano Indian jako siły roboczej. Indianie nie byli jednak skorzy do akceptacji białych tak w odniesieniu do wymogów pracy, jak i przyjmowania proponowanej im przez misjonarzy wiary chrześcijańskiej. Jakikolwiek przymus albo próby zniewolenia przyczyniały się do eskalacji napięć i dwustronnej frustracji, w tym prób siłowego rozwiązania nabrzmiałych problemów.

Taki był kontekst pracy misyjnej franciszkanów w pierwszych dekadach ich obecności w Paragwaju. Ich misyjne zaangażowanie było w znacznym stopniu zdeterminowane przez oczekiwania i dążenia tworzącego się społeczeństwa kolonialnego (*encomenderos*, urzędników, mieszkańców miast).

Indianie, zazwyczaj nieufnie albo wrogo nastawieni do białych, byli też na swój sposób pragmatykami, zwłaszcza kiedy udostępniano im różnorodne dobra materialne, np. narzędzia metalowe. Stąd też, na ile było to korzystne, obydwie strony przestrzegały swego rodzaju układu pokojowego, określanego jako *alianza hispano-guaraní*. Hiszpanie korzystali z usług i pomocy Guaranów (indiańskie kobiety brano

za żony albo konkubiny, autochtoni pracowali jako służba i pomoc domowa oraz najemnicy na roli), natomiast Indianie cieszyli się darami i pozyskanymi narzędziami, jak również korzystali ze wsparcia w walce przeciwko innym grupom indiańskim, z którymi prowadzili wojny (walki z Payaguáes i Guaicurúes)¹².

Z biegiem czasu społeczności indiańskie były coraz bardziej sfrustrowane i niezadowolone z obecności białych na swoich terenach. Przecistawiając się zniewoleniu, bezwzględnemu podporządkowaniu oraz grabieżom, Indianie wznicali liczne krwawe rebelie (np. w roku 1539, 1542, 1543, 1546). Przyczyną rewolty indiańskiej z 1556 roku było ogłoszenie przez gubernatora z Asunción nowego prawa dotyczącego systemu *encomienda*, kiedy to 5000 Indian z okolic tego miasta zostało podzielonych i przydzielonych pomiędzy 300 Hiszpanów. Tym samym, wraz z nowym prawem kolonialnym, również franciszkanie zostali niejako zobowiązani do jego uwzględnienia w swojej strategii misyjnej. Owe powiązania z systemem *encomienda*, jak to pokażą następane dekady, zasadniczo wpłynęły na priorytety zakładania i funkcjonowania franciszkańskich redukcji. Jak silne były ówczesne napięcia, świadczy fakt, że w 80. latach XVI wieku, kiedy ojciec Luis Bolaños (inicjator redukcji franciszkańskich) wraz z Alonso de Buenaaventurą rozpoczynali pracę misyjną, Indianie Charrúas zabili 42 Hiszpanów¹³.

Tragiczna sytuacja, w jakiej znaleźli się Indianie, stała się bodźcem do przyjęcia przez nich propozycji ze strony franciszkańskich misjonarzy, aby zamieszkać w wioskach misyjnych pod kuratelą franciszkanów. Rozwiązanie takie wymagało wielu wyrzeczeń ze strony Indian, ale jednocześnie stwarzało dla nich nową przestrzeń życiową, w której mogli czuć się względnie bezpiecznie¹⁴.

Należałoby też podkreślić, że przyjazna postawa franciszkanów wobec Indian nie była jedynym i głównym motywem, który skłaniał autochtonów do osiedlenia się w redukcjach. Franciszkanie byli postrzegani jako gwarantcy równowagi w nowym społeczeństwie kolonialnym. Najistotniejszym z kolei powodem dla społeczności indiańskich było poszukiwanie optymalnego rozwiązania czy też próba odnalezienia się w trudnej sytuacji życiowej (wymieranie, marginalizacja, zniewolenie, zawłaszczanie ziem, zmuszanie do pracy na polu i przy

¹² M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 97-98.

¹³ Tamże, s. 101-102.

¹⁴ Por. A.J. de Flores, *Nociones jurídico-políticas en el lenguaje de los cabildos Indígenas*, [w:] A.H. Franco Barcelos (red.), *Actas de las XVI Jornadas Internacionales sobre las Misiones Jesuíticas* [Libro de Actas Digitales], Resistencia 2016, s. 126-129.

hodowlach oraz do różnych innych usług, rozmaite formy wykorzystywania, utrata tożsamości kulturowej). Propozycja zamieszkania w wiosce misyjnej dawała Indianom realną możliwość częściowego wyswobodzenia się ze zniewolenia i życia według przysługujących im praw, czyli pod opieką misjonarzy. Wioska misyjna była postrzegana jako swoistego rodzaju miejsce ucieczki i schronienia, gwarancja na nieco spokojniejsze życie w świecie ogarniętym chaosem konkwisty, wojny i zniewolenia.

2. Chronologia powstawania redukcji franciszkańskich w Paragwaju

Franciszkanie byli prekursorami projektu ewangelizacyjnego „redukcje w Paragwaju”, aczkolwiek korzystali z doświadczeń zdobytych już wcześniej w basenie Morza Karaibskiego¹⁵. Już wtedy zwrócili uwagę na konieczność ochrony i obrony Indian, jak również poznania oraz posługiwania się językami indiańskimi w pracy misyjnej, poznawania lokalnej kultury, a także uwzględnienia stopnia rozwoju kulturowego poszczególnych społeczeństw indiańskich.

W 1580 roku powstała pierwsza franciszkańska redukcja w Paragwaju, zaś misjonarze szybko przekonali się o wartości i skuteczności zakładania *pueblos indios*, czyli wiosek misyjnych¹⁶. W latach 1580-1615 na obszarze dzisiejszego Paragwaju oraz na pograniczu z Argentyną z inicjatywy franciszkańskich misjonarzy powstało 14 redukcji.

W okolicach Asunción (około 40 km) na potrzeby pracy misyjnej pośród Indian Guaraní franciszkanie założyli trzy redukcje: w 1580 roku wioskę San Lorenzo de Altos (zamieszkaną początkowo przez kilkadziesiąt rodzin indiańskich, która z biegiem czasu stała się wielką osadą, obejmującą 1000-1300 Indian)¹⁷, w 1585 roku wioskę San Blas de Itá (z 1700 Indianami) oraz w 1586 roku wioskę San Buenaventura de Yaguarón¹⁸.

W latach 1580-1600 na obszarach położonych na północ od Asunción (w dorzeczach rzek Jejui oraz Aquidabán), pośród Indian

¹⁵ Por. A. Sánchez Negrete, *Relación urbana entre las reducciones franciscanas y las jesuitas en la región guaranítica*, „Arquisur Revista”, nr 1, 2010, s. 22.

¹⁶ Por. A. Santos, *El Plata: la evangelización...*, art. cyt., s. 675-677.

¹⁷ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 103-104.

¹⁸ Por. J. Heras, *Fray Luis de Bolaños. Iniciador de las «reducciones» de Paraguay*, [w:] R. Ballán, *Misioneros de la primera hora. Grandes evangelizadores del Nuevo Mundo*, Lima 1991, s. 203-206; A. Abad Pérez, *Los franciscanos en América*, Madrid 1992, s. 229-234 [mapa redukcji franciszkańskich w Paragwaju, s. 233].

Guaraníes Tobatines i Guarambaré, powstało pięć wiosek misyjnych: Tobatí, San Francisco de Atirá, Ipané, Guarambaré, Perico. Funkcjonowały one jedynie do drugiej połowy XVII wieku. Kilka z nich zostało zniszczonych przez wrogo nastawionych Indian (w 1672 roku wioski Tobatí i Atirá) oraz przeniesionych na inny obszar¹⁹.

Kolejna grupa trzech franciszkańskich wiosek misyjnych została założona przez Luisa Bolañoso na południowy zachód od Asunción (w Corrientes, czyli w dorzeczu rzeki Tebicuray oraz Parany, na terenach zamieszkanym przez Indian Guaraníes Paranaenses): San José de Caazapá (1606), która stanowiła centrum działalności franciszkanów na tym obszarze, La Navidad de Nuestra Señora de Yuty (1611), La Limpia Concepción de Nuestra Señora de Itatí (1615; współcześnie Argentyna)²⁰. W kolejnych kilku dekadach franciszkanie nie zakładali nowych redukcji. W drugiej połowie XVIII wieku podjęli się zadania zakładania nowych redukcji, tym razem poza obszarem zamieszkanym przez Indian Guarani. W 1769 roku powstała wioska misyjna Nuestra Señora del Refugio de Eguileghigo na obszarze, gdzie mieszkali Indianie Mbya.

W kolejnych latach utworzono jeszcze kilka wiosek misyjnych na potrzeby pracy misyjnej pośród Indian Gitanos, Layana, Mbocovi, Toba itd. Powstały wówczas redukcje San Francisco de Remolinos (1778), San Antonio (1782), Tacuatí (1788) oraz San Francisco de Asís del Aguaray (1792). Ostatnia redukcja franciszkańska z tego okresu to San Juan Nepomuceno dla Indian Chavarana (1798).

Z 11 redukcji franciszkańskich, założonych w Paragwaju w XVI i XVII wieku, rozwinęło się i przetrwało jedynie sześć, z czego niektóre zostały przekazane w ręce kleru diecezjalnego (San Lorenzo de Altos w 1600 roku, San Buenaventura de Yaguarón w 1676 roku). Franciszkanie przekazywali założone redukcje duchowieństwu diecezjalnemu, aby móc podejmować nowe wyzwania misyjne, aczkolwiek księża ci nie zawsze byli predysponowani do tego typu pracy²¹.

¹⁹ Por. E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica entre las reducciones franciscanas y jesuíticas de guaraníes*, „Revista Complutense de Historia de América”, nr 21, 1995, s. 72.

²⁰ Tamże; M. Durán Estragó, *Reducciones franciscanas en Paraguay en el siglo XVII*, [w:] P. Castañeda (red.), *Actas del III Congreso Internacional...*, dz. cyt., s. 967-971.

²¹ Przekazywanie wiosek misyjnych w ręce kleru diecezjalnego stało się możliwe, ponieważ w roku 1598 przybył do Asunción bp Hernando de Trejo y Sanabria z Tucumán i udzielił święceń 22 Paragwajczykom. Tak liczna grupa nowych księży pozwoliła na obsadzenie nie tylko większości parafii, ale też redukcji.

Jedynie cztery redukcje pozostały w rękach franciszkanów aż do przełomu XVIII i XIX wieku (La Navidad de Nuestra Señora de Yuty – do 1787 roku, San José de Caazapá – do 1808 roku, La Limpia Concepción de Nuestra Señora de Itatí – do 1809 roku, San Blas de Itá – do 1812 roku)²². Na marginesie można zaznaczyć, że franciszkanie zakładali i pracowali w wioskach misyjnych również na terenie La Platy (w okolicach Buenos Aires, Santa Fé i Corrientes) oraz na obszarze dzisiejszego Urugwaju²³.

3. Realizatorzy projektu redukcji franciszkańskich

Inicjatorem i realizatorem projektu redukcji franciszkańskich był Luis Bolaños (1549-1629). Do Asunción dotarł w 1575 roku i przez ponad 50 lat pracował jako misjonarz, głównie pośród Guaranów. Jedynie ostatnie 15 lat swojego życia przepracował w okolicach Buenos Aires. Do historii Paragwaju i historii misji na tym obszarze przeszedł jako architekt misji franciszkańskich. Był on nie tylko założycielem pierwszej franciszkańskiej redukcji w Paragwaju w 1580 roku (Los Altos), ale całej sieci wiosek misyjnych²⁴.

Wioska Los Altos stała się punktem wyjścia dla eksperymentu misyjnego, podjętego przez franciszkanów. Ojcowie Alonso de San Buenaventura i Luis Bolaños (od 1575 do 1585 roku pracowali razem) zamieszkali w małej, skromnej chatce i rozpoczęli pracę pośród Indian. Po pewnym czasie przystąpili do rozbudowy struktury tej redukcji. Należy nadmienić, że praca misyjna na tym obszarze nie była łatwa ani bezpieczna, ponieważ tamtejsi Indianie stawiali silny opór konkwistadorom, a pośrednio również misjonarzom.

Realizacja tego projektu misyjnego była możliwa dzięki wydatnej współpracy oraz wsparciu ze strony współpracowników pochodzenia miejscowego. Chodzi w tym wypadku o brata zakonnego Juana Bernardo Colmána OFM²⁵, który urodził się w Ciudad Real w 1560 roku z matki Indianki i ojca Anglika. Był zatem Metysem, co stanowiło przeszkodę (*limpieza de sangre*) w dopuszczeniu do święceń kapłańskich. Został pojmany przez Indian Paranaés w okolicach Caazapá, torturowany i zabity 2 czerwca 1594 roku. Został tym samym pierwszym

²² Por. E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica...*, art. cyt., s. 72; A. Sánchez Negrete, *Relación urbana...*, art. cyt., s. 25.

²³ Por. C. Bruno, *Historia de la Iglesia en la Argentina*, t. 2, Buenos Aires 1967, s. 189-206.

²⁴ Por. D. Abad de Santillán, *Historia argentina*, Buenos Aires 1965, s. 176.

²⁵ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 237-242.

paragwajskim męczennikiem. Drugim towarzyszem Luisa Bolañoso był Gabriel de Guzmán OFM²⁶ (znany jako Gabriel de la Anunciación Guzmán), który przyjął święcenia kapłańskie w 1591 roku²⁷. On również przyczynił się do powstania i funkcjonowania nowych redukcji. Nieco później dołączyli do nich jeszcze inni Paragwajczycy, jak Gregorio de Osuna, Juan Gamarra i Pedro de Villasanti.

Dzięki wydatnemu wsparciu brata Juana Bernardo Colmana i ojca Gabriela Guzmána zdołano w latach 1585-1587 założyć kolejnych dziewięć redukcji (w tym Itá i Yaguarón). W tym okresie doszło do wprowadzenia istotnej nowości we franciszkańskiej metodologii pracy misyjnej. Franciszkanie opowiedzieli się bowiem za nową formułą, polegającą na stałym przebywaniu w redukcji, aby móc prowadzić systematyczną katechizację oraz krzewić zwyczaje chrześcijańskie. Taka zmiana stylu pracy była możliwa dzięki nowym współpracownikom. Przyjęta i praktykowana od samego początku metoda misji wędrownych miała głęboki sens, ale posiadała też słabe strony. Zakładane wioski misyjne nie miały bowiem stałego nadzoru, co przekładało się na mało dynamiczną pracę misyjną. Natomiast pojawienie się nowych i oddanych sprawie pomocników, znających lokalne języki, pozwoliło na ustalenie nowych pryncypiów pracy w odniesieniu do wiosek misyjnych.

4. Struktura urbanistyczna i architektura redukcji franciszkańskiej

Franciszkańskie wioski misyjne były zakładane według norm prawa kolonialnego. W odróżnieniu od redukcji jezuickich, które budowano z wielkim rozmachem, były raczej skromne, co odzwierciedlało prostotę franciszkańską. Stąd wioski misyjne franciszkanów w porównaniu z jezuickimi robią wrażenie niezamożnych czy też bardziej surowych i biednych.

Głównym punktem odniesienia był w redukcji kościół i plac (miejsce procesji, świętowania, spotkań oraz handlu), od którego rozchodziły się drogi, tworząc siatkę (*cuadras* – kwadraty). Centralne usytuowanie kościoła miało znaczenie praktyczne i symboliczne. Przypominało, że istotą wioski misyjnej jest nawracanie, katechizowanie, głoszenie Ewangelii, pielęgnowanie życia sakramentalnego i liturgii, czyli krzewienie wiary katolickiej pośród zamieszkujących ją Indian, jak również tworzenie zrębów kultury chrześcijańskiej. Temu zadaniu

²⁶ Tamże, s. 234-237.

²⁷ Por. C. Bruno, *Historia de la Iglesia...*, dz. cyt., s. 180-188.

były podporządkowane wszystkie inne aspekty życia mieszkańców wioski (edukacja, rzemiosło, systematyczna praca, higiena itd.). Nie można ich jednak postrzegać jako poślednich, ponieważ stanowiły one integralną część funkcjonowania każdej redukcji, czyli wysiłków na płaszczyznach, które współcześnie określamy jako ewangelizację i promocję ludzką. W redukcjach praca była obowiązkowa, co egzekwowali misjonarze. Największe wzięcie mieli rzemieślnicy (stolarze, cieśle, kowale, krawcy) oraz artyści (rzeźbiarze, malarze, złotnicy). Przywilej zajmowania się muzyką i sztuką dotyczył głównie dzieci kacyków albo członków *cabildo*. Wydaje się, że muzyka była bardzo ważnym elementem pedagogicznym, ponieważ sprzyjała scaleniu czy też przekształceniu starej tożsamości autochtonicznej w nową tożsamość chrześcijańską. Tradycje muzyczne harmonijnie łączyły stare z nowym w spójną całość i znalazły uznanie u Indian.

Wielkie znaczenie przypisywano budynkowi kościoła jako miejscu świętemu. Przejawiało się to w jego kubaturze, ciekawej architekturze oraz efektownym wystroju. W zależności od potrzeb i zamożności wioski kościoły były nawet trzynawowe, posiadały bogaty portal, pięknie zagospodarowane prezbiterium. Eksponowano w nich takie elementy, jak: kazalnica, konfesjonał, chrzcielnica, boczne ołtarze, krzyże, figury (Jezusa, Maryi, świętych, aniołów), obrazy²⁸. Ważnym elementem był chór na potrzeby muzyki i śpiewu sakralnego.

Franciszkanie w pewnym stopniu odwołali się do tradycyjnych form architektonicznych Indian, którzy mieli w swojej kulturze „domy duże” (*óga guasu*) o charakterze sakralnym. Jednakże konstrukcje budowane przez samych Indian odznaczały się wielką prostotą. Były to dwa pale wbite w ziemię, od góry zakończone rozwidleniem, które podtrzymywały poprzeczną belkę, służącą do zawieszenia dachu z liści palmowych albo trawy. Misjonarze wprowadzili nowe rozwiązania architektoniczne. Pozwoliły one na zastąpienie centralnie wbitych pali kolumnami umieszczonymi symetrycznie, co przekładało się na możliwość znacznego zwiększenia kubatury oraz zbudowania większego i bardziej spadzistego dachu. Zasadniczą nowością były nie tyle boczne ściany budowli, ile kolumny oraz nowa forma konstrukcyjna dachu i jego pokrycia.

²⁸ Por. M.P. Mariño, *Permanencia del mensaje franciscano en los bienes artísticos del conjunto franciscano de Corrientes. Consideraciones para la conservación del arte Sacro*, [w:] A.H. Franco Barcelos (red.), *Actas de las XVI Jornadas...*, dz. cyt., s. 396-398.

5. Podobieństwa i różnice między redukcjami franciszkańskimi a jezuickimi

Metoda misyjna, polegająca na zakładaniu wiosek misyjnych, została rozwinięta w Paragwaju (na obszarze Rio de la Plata) w drugiej połowie XVI wieku. Franciszkanie i jezuici mieli zróżnicowane spojrzenie na cele oraz kryteria funkcjonowania redukcji²⁹. Jednakże pewne założenia były wspólne: stworzenie stałego i ustrukturyzowanego miejsca zamieszkania, zgromadzenie rozproszonych Indian w jednym miejscu, podjęcie się zadania cywilizowania (nauka czytania, pisania, rachowania, rzemiosła) oraz chrystianizowania Indian (regularna katecheza, liturgia, sakramenty, styl życia).

Franciszkanie i jezuici zwracali baczłą uwagę na następujące elementy pracy misyjnej wśród autochtonów – ewangelizacja musi być należycie głęboka oraz prowadzić do wypracowania nowej kultury. W tym celu studiowano i uczono się lokalnych języków jako najlepszego sposobu komunikowania się, a zarazem poznania danej kultury. Franciszkanie i jezuici mieli podobne spojrzenie na kwestię języków indiańskich.

5.1. Franciszkanie pionierami i kontynuatorami

Franciszkanie byli bez wątpienia pierwszymi, którzy rozwinęli system redukcji w Paragwaju. Z historycznego punktu widzenia należałoby nadmienić, że koncepcja wiosek misyjnych zakiełkowała już w drugiej dekadzie XVI wieku w basenie Morza Karaibskiego (projekt misyjny w Cumaná), kiedy to pośród misjonarzy Nowego Świata zrodził się zamysł tworzenia wiosek misyjnych jako przestrzeni wolnej od bezpośrednich wpływów konkwisty³⁰. Ten pierwszy projekt z różnych przyczyn przetrwał jedynie przez krótki czas.

Pierwsza redukcja franciszkańska w Paragwaju, San Lorenzo de Altos, została założona w 1580 roku, a więc trzy dekady przed pierwszą redukcją jezuicką na tym terenie, czyli San Ignacio Guazú z 1610 roku. *De facto* była to wcześniejsza wioska misyjna franciszkanów, założona przez Luisa Bolañoso w 1607 roku w pobliżu Asunción, która wymagała jednak ufundowania jej na nowo. Podobnie było

²⁹ E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica...*, art. cyt., s. 71-83.

³⁰ Por. M. Coyota, *Die franziskanische Missionen. Prophetische Alternative oder kolonialistische Kollaboration?*, [w:] M. Sievernisch (red.), *Conquista und Evangelisierung. 500 Jahre Orden in Lateinamerika*, Mainz, 1992, s. 388-389.

z kilkoma innymi redukcjami³¹. W tym miejscu należy nadmienić, że franciszkanie byli nie tylko pionierami, ale też kontynuatorami projektu wiosek misyjnych. Kiedy bowiem jezuici zostali usunięci z Nowego Świata w 1767 roku, franciszkanie przejęli część jezuickich redukcji i nadal prowadzili to dzieło.

5.2. Dynamika powstawania i zasięg terytorialny

Liczba redukcji franciszkańskich była stosunkowo niewielka. Z 14 wiosek misyjnych założonych w latach 1580-1615 rozwinęło się i przetrwało jedynie sześć, a niektóre zostały przekazane w ręce kleru diecezjalnego. Redukcje franciszkańskie powstawały na stosunkowo niewielkim obszarze, a populacja Indian, żyjąca w ich obrębie, nie była zbyt wysoka i przez długi czas utrzymywała się niemal na tym samym poziomie (do 2000 mieszkańców), potem miała tendencje spadkowe³².

Franciszkanie zakładali wioski misyjne głównie pośród Indian podbitych przez konkwistadorów (w okresie trwającej konkwisty), a tym samym podporządkowanych i będących niemal całkowicie uzależnionymi od *encomenderos*. Ten fakt zasadniczo wpłynął na funkcjonowanie franciszkańskich redukcji, ponieważ pełne oswobodzenie się spod „protektoratu” białych stało się niemal niemożliwe. Redukcje, założone w niedalekiej odległości od Asunción czy innych miast, były po prostu zbyt silnie powiązane gospodarczo i ekonomicznie z ośrodkami miejskimi. Niechlubną tradycją stało się bowiem przyzwolenie na wykorzystywanie Indian do rozmaitych prac i usług w mieście oraz w ramach systemu *encomienda*, który stanowił wówczas „kręgosłup ekonomii paragwajskiej”.

Natomiast liczba wiosek zakładanych przez jezuitów szybko rosła (w latach 1610-1636 jezuici zdołali założyć około 40 wiosek misyjnych, z czego wiele zostało zniszczonych przez Indian albo Portugalczyków). W 1767 roku jezuicka Republika Guaranów liczyła 33 redukcje, zamieszkałe przez około 130 000 Indian. Dynamizm misyjny jezuitów powodował, że ich wioski misyjne były zakładane na coraz to nowych terenach (dzisiejsze obszary Paragwaju, północnej Argentyny, Urugwaju oraz południowej Brazylii), zaś liczba mieszkańców nieustannie wzrastała (poza epizodami epidemii albo napadów ze strony łowców niewolników). W przeciwieństwie do franciszkanów jezuici nie przekazywali swoich wiosek misyjnych w ręce kleru diecezjalnego, ponieważ uważali, że nie jest on predysponowany do tego typu

³¹ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 157.

³² Por. E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica...*, art. cyt., s. 71, 76-82.

pracy³³. Zasięg terytorialny redukcji jezuickich był o wiele większy niż wiosek franciszkańskich.

W odróżnieniu od większości franciszkańskich wiosek misyjnych jedynie pierwsze redukcje jezuickie powstały na ziemiach Indian już podporządkowanych *encomenderos* (wzdłuż rzek Paraná i Guayará). Natomiast późniejsze powstawały na obszarach zamieszkałych przez Indian, w dużej odległości od Asunción, czyli niepodporządkowanych białym.

5.3. Obecność *encomenderos* w redukcjach

Franciszkanie byli generalnie zwolennikami redukcji otwartych. Akceptowali Hiszpanów, Kreolów oraz Metysów, wychodząc z idealistycznego założenia, że ich obecność może być korzystna dla rozwoju cywilizacyjnego Indian i wiosek misyjnych, czyli pozytywnie wpłynie na zintensyfikowanie formacji duchowej oraz edukacji ludności autochtonicznej. Uważano, że przy przestrzeganiu przez białych praw i norm (np. równości co do praw oraz obowiązków, wspólnej pracy, budowania społeczeństwa sprawiedliwego) możliwe będzie pokojowe i harmonijne współistnienie w granicach jednej osady. Kierowano się złudną przesłanką, iż taka polityka przyczyni się do wytworzenia nowego społeczeństwa, w którym poszczególne grupy społeczne będą współzyskować oraz czerpać obustronne korzyści. Zakładano też, że właściciele ziemscy oraz żołnierze nie będą mieli prawa przebywać w redukcjach i w ten sposób zapewni się Indianom wolność. Oczekiwano, iż przyczyni się to do promocji Indian w społeczeństwie Nowego Świata oraz umożliwi pokojową koegzystencję tak bardzo zróżnicowanych grup społecznych.

Opierając się na doświadczeniach franciszkanów z przełomu XVI i XVII wieku, jezuici doszli do wniosku, że korzyści z funkcjonowania redukcji otwartych odnosili jedynie biali, bezwzględnie wykorzystując oraz zniewalając ludność autochtoniczną. Aby zapobiec złemu traktowaniu i wykorzystywaniu Indian, misjonarze Towarzystwa Jezusowego wypracowali schemat redukcji zamkniętych, do których biali nie mieli wstępu. Początkowe doświadczenie franciszkanów jednoznacznie wskazywało bowiem, że jakiegokolwiek ustępstwa na rzecz *encomenderos* czy też zgoda na współpracę z nimi podważały sens i funkcjonowanie redukcji. *Encomenderos* byli bowiem zainteresowani indiańską siłą roboczą, a nie ich formacją religijną czy edukacją.

³³ Por. M. Perusset, *La ocupación indígena...*, art. cyt., s. 18.

Jak zaznaczono, jezuici, zanim przystąpili do realizacji swojego projektu redukcji paragwajskich, już pod koniec XVI wieku skorzystali z doświadczenia franciszkanów w pracy z tamtejszymi Indianami, odwiedzając założone przez nich redukcje. To pozwoliło im na opracowanie należytej metodologii i strategii działania. Zwrócono wówczas uwagę, że praca misyjna franciszkanów pośród Indian bazuje jedynie na zapewnieniach lokalnej władzy kolonialnej. Chodziło o dobrą wolę Hiszpanów z Asunción, związaną z przestrzeganiem przez nich norm i zasad, jakie powinny obowiązywać w odniesieniu do funkcjonowania wiosek misyjnych.

W 1588 roku przybyło do Paragwaju kilku jezuickich misjonarzy z Brazylii, którzy podjęli próbę założenia wioski misyjnej pośród Indian Guayrá. Ich zamiary zostały unicestwione przez napady łowców niewolników. Tym samym doświadczenia franciszkanów oraz ich własne niepowodzenia w pracy z Indianami Guayrá skłoniły jezuitów do podjęcia zdecydowanych kroków. Projekt zakładania wiosek misyjnych należało bowiem poprzedzić uzyskaniem stosownych regulacji prawnych dotyczących Indian, wiosek misyjnych oraz obszarów zamieszkałych przez Indian, tak aby były one prawnie chronione przed zapędami łowców niewolników i hiszpańskich *encomendados*. W 1609 roku wydano pisemne zalecenie (*ordenanza*), które zabraniało Hiszpanom podejmowania jakichkolwiek ekspedycji na obszary misyjne powierzone jezuitom, w tym również pozyskiwania Indian do pracy w swoich gospodarstwach i domach (*servicio personal*). Nieco później wydano kolejne prawa (*ordenanzas Francisco de Alfaro* z roku 1611 i 1619), w których gwarantowano specjalne prawa i przywileje na potrzeby funkcjonowania wiosek misyjnych. W regulacjach określono, że wioski misyjne są przeznaczone do zamieszkania wyłącznie przez społeczność pochodzenia indiańskiego oraz misjonarza, a ponadto mają zapewnioną suwerenność i autonomię, ich mieszkańcy są zwolnieni z obowiązku płacenia podatku (początkowo na 10 lat, zaś od 1643 roku – na 20 lat) oraz świadczenia trybutów, np. w postaci prac publicznych albo służby wojskowej (formacje indiańskie brały bowiem udział w walkach i wojnach w obronie obszarów Korony Hiszpańskiej, np. miasta Buenos Aires)³⁴. Na tak jednoznacznie brzmiące prawa, przynajmniej w pierwszych dekadach funkcjonowania redukcji, nie mogli powoływać się franciszkanie.

Jezuici i franciszkanie protestowali przeciwko nadużyciom oraz bezprawiu względem Indian, aczkolwiek ich protesty odnosiły różny

³⁴ Por. E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica...*, art. cyt., s. 75.

skutek³⁵. Wydaje się, że protesty franciszkanów przeciwko urzędnikom Korony były mniej skuteczne. Wynikało to z nieco mniejszego prestiżu oraz słabszego zaplecza franciszkanów. Natomiast krytyczne głosy jezuitów odbijały się o wiele szerszym echem i miały większe oddziaływanie, co wynikało z ich silnej pozycji w ówczesnym społeczeństwie kolonialnym oraz hierarchicznej struktury. Misjonarze jezuitcy, pisząc coroczne sprawozdania do wyższych przełożonych, mogli liczyć nie tylko na wyrazy solidarności, ale przede wszystkim na konkretne wsparcie urzędowe. Prowincjałowie nawiązywali bowiem kontakty z urzędnikami królewskimi różnych stopni w celu uregulowania sytuacji konfliktowych na terenach misyjnych³⁶.

5.4. Stała obecność misjonarzy

W początkowym okresie funkcjonowania franciszkańskich wiosek misyjnych misjonarze nie przebywali w nich na stałe, lecz były one obsługiwane według formuły misji wędrownych³⁷. Taki system pozwalał franciszkanom z jednej strony na ciągłe przemieszczanie się i docieranie do nowych grup Indian, jednakże z drugiej strony funkcjonowanie już założonych wiosek misyjnych pozostawiało wiele do życzenia. Wszędzie tam, gdzie franciszkanie nie mogli przebywać na stałe, zarządzanie wioską spoczywało w rękach *encomenderos*, a to nieuchronnie prowadziło do licznych nadużyć czy też traktowania Indian jak niewolników. Taka sytuacja była zaprzeczeniem celów i metod wyznaczonych dla funkcjonowania redukcji jako miejsca ochrony ludności autochtonicznej.

Na obsadzenie wszystkich wiosek misyjnych misjonarzami zdecydowano się dopiero po ponad 20 latach funkcjonowania tego systemu. Wpłynęły na to m.in. zalecenia synodu diecezjalnego z Asunción (z 1603 roku) i późniejsze *ordenanzas* Francisco Alfaro (z 1612 roku). Stały pobyt misjonarza w wiosce zasadniczo przełożył się na intensyfikację życia religijnego i podniesienie poziomu edukacji. Pokazuje to, że franciszkanie, zdobywając coraz to nowe doświadczenia, korygowali swoją metodologię i strategię pracy misyjnej.

Jezuici kierowali się zasadą, że w każdej wiosce misyjnej powinien przebywać na stałe przynajmniej jeden misjonarz, którego zadaniem była troska o dobro duchowe i materialne mieszkańców redukcji.

³⁵ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 140-142.

³⁶ Por. E.J.A. Maeder, *Asimetría demográfica...*, art. cyt., s. 76.

³⁷ Por. M. Durán Estragó, *Reducciones franciscanas...*, art. cyt., s. 964.

5.5. Funkcjonowanie redukcji

Jak już zaznaczono, redukcje franciszkańskie cieszyły się częściową tylko autonomią, ponieważ były dosyć silnie uzależnione od władz kolonialnych oraz *encomenderos*. Natomiast redukcje jezuickie cieszyły się niemal całkowitą autonomią w zarządzaniu. Jezuicy misjonarze nie dopuszczali bowiem ingerencji z zewnątrz. Jedyną formą bezpośredniej współpracy Indian z redukcji jezuickich ze społeczeństwem kolonialnym była wspomniana wyżej służba wojskowa oraz handel. Jezuici przestrzegali surowych zasad jego prowadzenia. Chodziło bowiem o to, aby dobra pozyskiwane w ramach pracy w redukcjach (produkcja yerba mate, wytwarzanie różnorodnych artykułów artystycznych i rzemieślniczych, w tym instrumentów muzycznych, tkanin, łodzi, karoc, mebli itd.) były sprzedawane po godziwej cenie, a tym samym przekładały się na zamożność poszczególnych wiosek.

Podjęcie franciszkanów z kilku powodów nie było w tym względzie tak rygorystyczne. Nie przywiązywali oni zbyt wielkiej wagi do działalności gospodarczej i ekonomicznej poszczególnych redukcji, ponieważ wioski misyjne były zbyt mocno powiązane i uzależnione od systemu sąsiadujących z nimi społeczności hiszpańskich. Po pewnym czasie franciszkanie zdołali wypracować *modus vivendi*, ale ich wioski misyjne nie były tak zamożne, jak porównywalne redukcje jezuickie (wyjątek stanowiła redukcja franciszkańska San José de Caazapá, w której znajdowały się wszystkie istotne warsztaty rzemieślnicze).

Zamożność wioski misyjnej przekładała się na jej rozwój architektoniczny. Wprawdzie obowiązywał kolonialny schemat zabudowy przestrzennej, ale w praktyce jego realizacja zależała od woli mieszkańców, inicjatywy i zaradności misjonarzy oraz dostępnych funduszy. Stąd też w redukcjach franciszkańskich zabudowa przestrzenna i architektura były skromniejsze i nie zyskały jezuickiego rozmachu³⁸. Franciszkanie nie dążyli do narzucenia Indianom zupełnie nowego schematu zabudowy przestrzennej, a także w większym stopniu odwoływali się do indiańskich tradycji, w tym do form estetyki artystycznej (m.in. muzyki, śpiewu, tańca). Podobne zapatrywanie mieli jezuici, aczkolwiek w większym stopniu wprowadzili europejskie formy sztuki i muzyki, pozwalając na ubogacenie ich motywami autochtonicznymi.

Wioski zakładane przez jezuitów oparte były na przyjętym odgórnie schemacie, który konsekwentnie wdrażano w życie. Redukcje jezuickie były zamieszkałe nawet przez kilka tysięcy Indian, a w celu

³⁸ Por. M. Durán Estragó, *Presencia franciscana...*, dz. cyt., s. 148; A. Sánchez Negrete, *Relación urbana...*, art. cyt., s. 28-30.

zachowania porządku społecznego przewidywano w nich „dzielnice” dla poszczególnych grup etnicznych. Franciszkanie i jezuici zastosowali podobne rozwiązanie dotyczące prawa oraz obowiązku pracy na roli. Każda indiańska rodzina posiadała na własność niewielką działkę i uprawiała ją na swoje potrzeby, ale była też zobowiązana do pracy na polach wspólnotowych (na potrzeby całej wioski).

Funkcjonowanie jezuickich wiosek misyjnych oparte było na odgórnym zarządzaniu przez misjonarza (o mocnych znamionach paternalizmu) i odnosiło się do wszystkich dziedzin życia (religii, edukacji, pracy, handlu, odpoczynku, zdrowia, życia rodzinnego, muzyki, sztuki itd.). Nieco inaczej podchodzili do tej kwestii franciszkanie. Ich podejście było mniej restrykcyjne, co poniekąd wynikało z ich charyzmatu. Jednakże nie ma wątpliwości, że również franciszkanie efektywnie wprowadzali nowe formy życia oraz pracy (nowe wartości i kryteria, zawody, zajęcia, zależności ekonomiczne i społeczne, nowy podział dnia)³⁹.

Zarówno misjonarze franciszkańscy, jak i jezuicy zarządzali redukcjami przy wydatnej współpracy Indian. Dlatego tak ważnym elementem była struktura tradycyjnego *cabildo indígena*⁴⁰ oraz rola kacyków (*cacicazgo*). W redukcjach Indianie stawali się bardziej lub mniej aktywnym podmiotem zachodzących procesów transformacji. Uczestnicząc wbrew własnej woli w procesach konfrontacji i podboju, podporządkowywania oraz zniewalania, zdobywali doświadczenia, które kształtowały ich nową tożsamość w społeczeństwie kolonialnym⁴¹.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że franciszkańscy misjonarze położyli fundamenty pod rozwój projektu ewangelizacyjnego, określanego jako redukcje (wioski misyjne) w Paragwaju. Tym samym zasługują one na pełniejsze poznanie czy też wydobyć z głębokiego cienia redukcji jezuickich, aby dowartościować to, co zainicjowano i osiągnięto. Stanowił bowiem ważny rozdział w historii ewangelizacji Nowego Świata.

³⁹ Por. M. Perusset, *La ocupación indígena...*, art. cyt., s. 23.

⁴⁰ Por. *Ordenanzas de Irala* z 1556 roku (ustanowienie systemu *encomienda* w Paragwaju), *Ordenanzas de Ramiro de Velasco* z 1597 roku (określenie obowiązku kacyków względem *encomenderos*), *Ordenanzas de Hernandarias* z lat 1598 i 1603 (zakaz żądania przez *encomenderos* odrabiania prac służebnych na rzecz rodzin białych). Por. G. Santillán, J. Carlos, *Legislación sobre indios del Río de la Plata en el siglo XVI*, Madrid 1928, s. 357.

⁴¹ Por. M. Perusset, *La ocupación indígena...*, art. cyt., s. 28.

Pozostaje niewiadomą, w jakim stopniu i na jaką skalę praca misyjna franciszkanów na przełomie XVI i XVII wieku w Paragwaju przyczyniła się do uchronienia Indian przed wyginięciem oraz jak wpłynęła na zakorzenienie się wiary chrześcijańskiej na tym obszarze Nowego Świata. Intuicyjnie można założyć, że ich wkład z pewnością był istotny.

~•~

TOMASZ SZYSZKA SVD

Ewangelizacyjny projekt franciszkańskich redukcji w Paragwaju

Streszczenie

W 80. latach XVI wieku franciszkańscy misjonarze założyli w Paragwaju pierwsze redukcje (wioski misyjne) w celu nawracania Indian na wiarę chrześcijańską oraz ich ochrony przed zakusami zniewolenia ich przez *encomenderos* i przed łowcami niewolników. Tym samym stali się pionierami w realizacji ambitnego projektu ewangelizacyjnego w Nowym Świecie, aczkolwiek ich zasługi pozostają bliżej nieznanne i niedocenione. Misjonarze Towarzystwa Jezusowego swoją pierwszą redukcję założyli w Paragwaju dopiero 30 lat później, wzorując się na pracy franciszkanów i udoskonalając ten projekt. Stąd też struktury organizacyjne redukcji franciszkańskich i jezuickich były do pewnego stopnia podobne, choć występowały też zasadnicze różnice w podejściu do wielu kluczowych aspektów ich funkcjonowania. Artykuł miał na celu skrótowe przedstawienie tej zapomnianej historii.

Słowa kluczowe: ewangelizacja Indian, Paragwaj, redukcje franciszkańskie, redukcje jezuickie, wioski misyjne.

TOMASZ SZYSZKA SVD

Evangelisation project in the Franciscan reductions in Paraguay

Abstract

The article briefly describes little known story of the Franciscan reductions in Paraguay. Franciscan missionaries set up their first mission villages (reductions) there in 1580s, with the objective of the conversion of Indians into Christianity and their defence against enslavement by *encomenderos* and slave hunters. Franciscans were the pioneers of that ambitious evangelisation project in the New World,

though their contribution into it is relatively little known and acknowledged. Missionaries from the Society of Jesus started their first reductions in Paraguay only thirty years later, following and perfecting the Franciscan model. That was why the structures of the Franciscan and Jesuit reductions were – to a certain extent – similar, though both groups differed significantly in everyday practice.

Keywords: Franciscan reductions, Jesuit reductions, mission villages, Paraguay, evangelisation of Indians.